

BRONISŁAWA KOPCZYŃSKA-JAWORSKA

METODA FUNKCJONALNO-STRUKTURALNA W BADANIACH
ETNOGRAFICZNYCH P. G. BOGATYREWA

W sierpniu 1971 r. zmarł Piotr Grigorjewicz Bogatyrew, profesor Uniwersytetu Moskiewskiego, wybitny uczony, autor licznych prac z dziedziny folklorystyki słowiańskiej, teorii i historii ludowego teatru, poetyki, stosunku literatury do folkloru, związków literatury rosyjskiej z literaturą innych krajów słowiańskich, wreszcie badań porównawczych z dziedziny etnografii, w tym zwłaszcza sztuki ludowej, wierzeń i obrzędów oraz zwyczajów.

Urodzony 29. I. 1893 r. w Saratowie ukończył w 1918 r. studia na wydziale filozoficzno-historycznym uniwersytetu w Moskwie. Już jako student rozpoczyna pracę naukową zbierając w latach 1915–1916 materiały dialektologiczne i folklorystyczne wśród grup ludności wielkoruskiej w guberniach Archangielskiej i Moskiewskiej. Na podstawie tych badań publikuje prace *Verovanija velikorussov Senkurskogo ujezda*¹.

Po ukończeniu studiów pracuje jako bibliotekarz, wyklada na nowo powstałych uczelniach radzieckich, wreszcie zostaje pracownikiem Państwowego Muzeum Historycznego. W 1921 r.² wyjeżdża do Czechosłowacji w charakterze tłumacza radzieckiego przedstawicielstwa. W służbie dyplomatycznej pracuje do 1927 r., a następnie w latach 1928–1939 jako współpracownik radzieckiego centralnego państwowego muzeum literatury zbiera materiały literackie i historyczne w archiwach Czechosłowacji, Austrii, Niemiec i Danii.

W końcu lat dwudziestych Bogatyrew przeniósł się do Bratysławy, gdzie wykładał słowiańską i rosyjską etnografię. Na uniwersytecie tym doktoryzował się na podstawie pracy *Actes magiques, rites et croyance*

¹ „Etnografičeskoje Obezrenije” 1918, t. 28, z. 3–4, s. 42–80.

² Biografowie Bogatyrewa nie są zgodni. Jedni podają rok 1921, drudzy 1922.

en Russie Subcarpathique.³ Promotorem jego był prof. K. Chotek. W kilka lat później uzyskuje docenturę przedstawiając jako dysertację habilitacyjną studium „*Polaznik*” u *jużnych Slavjan, Madjarov, Slovakov, Poljakov i Ukrainecev. Opyt sravnitel'nogo izučeni'ja slavjanskich obrjadov*.⁴

W 1939 r. udało się Bogatyrewowi uratować swoje materiały i wrócić do kraju, gdzie wykładał początkowo w Moskiewskim Instytucie Filozofii, Literatury i Historii, gdzie w 1941 r. uzyskał stopień doktora nauk na podstawie dysertacji o ludowym teatrze Czechów i Słowaków⁵. W czasie wojny ewakuowany do Swierdłowska, następnie wykłada w Aszchabadzie na przeniesionym wydziale filologicznym Uniwersytetu Moskiewskiego. Po śmierci akademika J. Sokołowa w 1943 r. zostaje kierownikiem Katedry Folklorystyki, a następnie kierownikiem działu folkloru Instytutu Etnografii Akademii Nauk ZSRR.

W związku z narastającą krytyką „burżuazyjnych” kierunków naukowych w latach 1948–1953 dorobek naukowy P. Bogatyrewa został poddany negatywnej ocenie. Uczony wyjeżdża z Moskwy i przez parę lat jest profesorem Woroneżskiego Uniwersytetu, a następnie zostaje zatrudniony jako „naukowy pracownik” w Instytucie Światowej Literatury Akademii Nauk. W końcu lat pięćdziesiątych zostaje zrehabilitowany naukowo jeden z nauczycieli Bogatyrewa, wybitny uczony A. N. Wesełowski. Po wystąpieniu W. Żirmunskiego w sprawie znaczenia badań porównawczych historyczno-genetycznych, historyczno-typologicznych i kulturowych⁶, powstała atmosfera, w której możliwa była kontynuacja dawniej rozpoczętych prac. W 1964 r. P. Bogatyrew powrócił na Katedrę Folkloru Uniwersytetu Moskiewskiego, na której wykładał aż do śmierci.

Na zakończenie tego krótkiego zarysu biograficznego nadmienić należy, że obok pracy naukowej, jego dziełem był przekład rosyjski *Przygód dzielnego wojaka Szwejka*. Od 1956 r. Bogatyrew był członkiem Związku Pisarzy Radzieckich, w 1968 r. został obdarzony doktoratem *honoris causa* Uniwersytetu Karola w Pradze, zaś w 1969 r. bratysławskiego Uniwersytetu im. Amoša Komeńskiego⁷.

³ Paris 1929.

⁴ „Lud Słowiański” 1933–1934, t. 3, z. 1–2.

⁵ *Lidove divadlo české a slovenské*, Praha 1940. Wyd. w tłum. rosyjskim w pracy zbiorowej: P. G. Bogatyrev, *Voprosy teorii narodnogo iskusstva*, Moskwa 1971, s. 11–166.

⁶ V. Żirmunskij, *Epičeskoje tvorčestvo slavjanskich narodov i problemy sravnitel'nogo izučeni'ja eposa*, „Issledovanija po slavjanskomu literaturovedenju i folkloristike”, Moskwa 1960, s. 252–283.

⁷ Podane informacje biograficzne pochodzą z artykułów i wspomnień pośmiertnych: B. Beneš, *P. Bogatyrvov a strukturalismus*, „Česky Lid”, R. 55: 1968, s. 193–201; tenże, *Petr Grigorjevič Bogatyrev 1893–1971*, „Narodopisne Aktuality” 1971, nr 4, s. 393–394; N. N. Gracjanskaja E. V. Pomeranceva, *Petr Grigorjevič Bogatyrev, Sovet-*

Dorobek naukowy P. Bogatyrewa obejmuje ponad 300 pozycji w większości publikowanych w latach 1922–1940 w wydawnictwach czeskich i zachodnioeuropejskich, najczęściej trudno dostępnych w bibliotekach nie tylko polskich, ale i rosyjskich⁸. Dlatego też niedawno opublikowano w Moskwie wybór jego dawnych prac w tłumaczeniach rosyjskich pod wspólnym tytułem *Voprosy teorii narodnogo iskusstva*⁹. Praca ta jednak, jakkolwiek wydana niedawno w stosunkowo dużym nakładzie (6 tys. egz.), również nie jest łatwo osiągalna. Ponadto dorobek tego wybitnego uczonego, bliskiego zainteresowaniami współczesnej nauce, mało jest znany środowisku polskich etnografów i rzadko który, zwłaszcza młodszy pracownik nauki do wspomnianej pracy sięgnie. Stąd postanowiliśmy omówić pokrótce tę część dorobku uczonego, która dotyczy założeń metodycznych jego prac etnograficznych.

Nie wszystkie prace przedstawiają jednakową wartość, niektórym stwierdzeniom opartym na zbyt małym materiale źródłowym można zarzucić hipotetyczność, niektóre w świetle dzisiejszego stanu wiedzy utraciły na oryginalności, jednakże wydaje się, że konsekwentna próba stosowania określonych założeń metodologicznych, znanych nam z badań pozaeuropejskich, w odniesieniu do badań europejskiej kultury ludowej nie straciła nic ze swej aktualności, a niektóre z postulatów P. Bogatyrewa czekają jeszcze na spełnienie.

P. Bogatyrew, jak sam to wielokrotnie podkreślał, pracował metodą funkcjonalno-strukturalną. Już w latach 1915–1916 razem z R. Jakobsonem (trzy lata od siebie młodszym), zorganizował na uniwersytecie moskiewskim koło lingwistyczne, które przekształcono z czasem w „Stowarzyszenie Języka Poetyckiego (*Obščestvo Poetičeskogo Jazyka* = OPOJAZ), w którym aktywnie działali uczeni tej miary, co W. W. Winogradow¹⁰, G. O. Winokur, B. W. Tomaszewskij, W. W. Szklowski i inni.

W 1926 r. z inicjatywy B. Mathesiusa i R. Jakobsona zostaje założone „Praskie Koło Lingwistyczne” (*Cercle Linguistique de Prague*), do którego wstępuje P. Bogatyrew. Należeli do niego tacy uczeni rosyjscy, jak

skaja Etnografija” 1971, nr 6, s. 192–193 i K. V. Čistov (rec.) *P. G. Bogatyrev, Voprosy teorii narodnogo iskusstva*, „Sovetskaja Etnografija” 1971, nr 6, s. 175–178.

⁸ Pełną bibliografię dorobku naukowego P. Bogatyrewa za lata 1916–1967 podaje B. Beneš [w:] „Česky Lid” 1968, z. 4, s. 201–205. Za lata 1916–1969 można ją także znaleźć w pracy zbiorowej: P. G. Bogatyrev, *Voprosy teorii...*, s. 523–543.

⁹ Moskwa 1971, ss. 544.

¹⁰ V. V. Vinogradov, razem z L. V. Ščerba, L. P. Jakubinskim, E. P. Polivanovem, był przedstawicielem tzw. *szkoły petersburskiej*, kontynuującej w językoznawstwie tradycje szkoły kazańskiej J. Baudouin de Courtenaya, która sformułowała liczne z podstawowych myśli nowoczesnej lingwistyki rozwinięte później przez F. de Saussure’a (M. Ivić, *Kierunki w lingwistyce*, Wrocław 1966, s. 87–89).

S. Karcewskij i S. Trubeckoj¹¹, lingwiści czechosłowaccy: B. Trnka i B. Havranek, czy teoretyk literatury J. Mukařovský.

W czasie pobytu w Czechosłowacji Bogatyrew nawiązuje również ścisłe kontakty z tamtejszymi etnologami i folklorystami, jak z C. Zibrtem, J. Horakiem, F. Wollmanem, K. Chotkiem czy J. Polivką. Przyjaźni się ponadto ze znanym reżyserem E.F. Burianem, z którym łączyły go wspólne zamiłowania teatralne¹².

Zainteresowania teoretyczne Bogatyrewa z dziedziny lingwistyki i folkloru rzutują na metodę jego prac etnograficznych. W swoim punkcie wyjścia były one bowiem określone w dużym stopniu przez metody językoznawstwa. Odnośnie dorobku P. Bogatyrewa aktualne jest sformułowanie, że teoria językoznawcza była „impulsem dostarczającym inspiracji metodologicznych podsuwając wzory konceptualizacji, kształcąc wyobraźnię teoretyczną badaczy i styl myślenia o wszystkich zjawiskach semiotycznych”¹³. Podstawowe założenia tej metody nawiązywały bowiem do ogłoszonych w 1929 r. *Tez Praskiego Koła*¹⁴.

Jednocześnie rozwój zainteresowań etnograficznych P. Bogatyrewa uzależniony był od kierunków dominujących w etnografii czechosłowackiej okresu po I wojnie światowej. Według B. Beneša, w okresie tym w czechosłowackiej etnografii i folklorystyce dały się wyróżnić cztery podstawowe kierunki badań: przeżywająca się już metoda kulturalno-historyczna, której reprezentantem był C. Zibrt i jego najbliżsi współpracownicy, rozwinięta komparatystyka reprezentowana przez liczne prace J. Polivki, V. Tillego, J. Horáka i in., od lat dwudziestych rozwijający się struktural-

¹¹ Sergiej Karcewskij (1884-1955) wykładał w latach 1917-1919 idee Saussure'a na Uniwersytecie Moskiewskim (Ivić, *Kierunki...*, s. 109). Mikołaj Sergejevič Trubeckoj (1890-1938) rozpoczął swe badania jako etnolog, ale stosunkowo wcześniej zainteresował się zagadnieniami lingwistycznymi. Prowadził badania nad językami kaukaskimi i paleosyberyjskimi. Studiował językoznawstwo u V. Pořezinskiego. Od 1913 r. kontynuował studia w Lipsku. W 1922 r. objął katedrę sławistyki w Wiedniu. Pracując od 1928 r. w *Kole Praskim* zapoczątkował w lingwistyce studia fonologiczne, a następnie opracował metodycznie pojęcie systemu językowego (Ivić, *Kierunki...*, s. 126-128).

¹² E. F. Burian, który w jednej osobie był reżyserem teatralnym i muzykiem, realizował zasadę kształtowania realizacji teatralnej według modelu muzycznego. Czas sceniczny w jego inscenizacjach był rytmicznie wymierzony na wzór utworu muzycznego nawet wtedy, gdy muzyka nie towarzyszyła spektaklowi. (J. Mukařovský, *O dzisiejszym stanie teatru*, [w:] *Wśród znaków i struktur*, Warszawa 1976, s. 350).

¹³ J. Sławiński, *Jan Mukařovský: program estetyki strukturalnej*, [w:] J. Mukařovský, *Wśród znaków...*, s. 6.

¹⁴ Zob. *Praska szkoła strukturalna w latach 1926-1948. Wybór materiałów*. Pod red. M. R. Mayenowej, Warszawa 1968, s. 43-55.

lizm, który z lingwistyki i teorii literatury przeszedł za pośrednictwem Bogatyrewa do etnografii i folklorystyki, gdzie był kontynuowany przez A. Malicherčika oraz równocześnie, zwłaszcza w folklorystyce, zaczyna nabierać znaczenia metoda marksistowska znajdująca swój wyraz w pracach B. Vaclavka i Z. Nejedlego¹⁵.

W całej swej działalności badawczej Bogatyrew łączył badania folklorystyczne z etnograficznymi, należał bowiem do tej grupy rosyjskich folklorystów, którzy badali literaturę ludową w powiązaniu z całokształtem życia określonych grup społecznych i stali na stanowisku bliskiej współpracy etnografów i folklorystów¹⁶.

Prace badawcze rozpoczął Bogatyrew od poszukiwań w dziedzinie kultury duchowej, która go interesowała od początku jego naukowej działalności¹⁷. Po przyjeździe do Czechosłowacji prowadzi w tzw. Podkarpackiej Rusi intensywne badania terenowe dotyczące magii, i wierzeń w obrzędach dorocznych i rodzinnych. W badaniach tych wychodzi z założeń metody „statycznej”, a w analizie zaczyna stosować metodę strukturalną. Wyniki publikuje w licznych przyczynkach, a podsumowuje w 1929 r. we wspomnianej już pracy doktorskiej. Drugą dużą pracą z dziedziny obrzędów jest jego rozprawa historyczno-genetyczna dotycząca zwyczaju składania życzeń noworocznych, zwanego w Polsce *połazy*.

W początku lat trzydziestych przystępuje Bogatyrew do sformułowania metody badań funkcjonalno-strukturalnych w etnografii. Opracowuje ją na przykładzie badań zwyczaju choinki bożenarodzeniowej we wschodniej Słowacji (1935) oraz w pracy o funkcjach stroju ludowego na Morawach (1937).

W ostatnich latach przed wojną i po II wojnie światowej koncentruje uwagę na roli i funkcji znaku w ludowej literaturze i sztuce, a zwłaszcza w teatrze¹⁸.

Założenia propagowanej przez siebie metody funkcjonalno-strukturalnej precyzuje P. Bogatyrew w licznych rozprawach i artykułach, wśród których na szczególną uwagę zasługują: *Etnographische Praxis; Příspěvek k strukturální etnografii; Funkčno-štrukturalna metoda a jiné metody*

¹⁵ B. Beneš, P. Bogatyřjov a strukturalismus, „Česky Lid” 1968, s. 193–195.

¹⁶ Por. B. Beneš, *Bogatyřjov...*, s. 196.

¹⁷ Wspomniane wyżej badania wierzeń w północnej Rosji.

¹⁸ W uzupełnieniu należy dodać, że jako wieloletni badacz Ukrainy Zakarpaciej, Słowacji i Czech był zainteresowany żywo pracami Międzynarodowej Komisji do Badania Kultury Ludowej Karpat (zob. P. G. Bagotyrev, *Problemy materialnoj i duchovnoj kultury naselenija Karpat*, „Sovetskaja Etnografija” 1964, nr 4, s. 126–135). Przewodniczył również m. in. obradom Sympozjum do badania kultury ludowej Karpat na VII Międzynarodowym Kongresie Nauk Antropologicznych i Etnologicznych w Moskwie w 1964 r.

etnografie a folkloristiki; Funkcie kroja na Moravskom Slovensku; Die aktivkollektiven, passiv-kollektiven, produktiven und unproduktiven ethnographischen Tatsachen ¹⁹.

Podstawowe pojęcia operacyjne jego metody zaczerpnięte są z lingwistycznego oraz częściowo psychologicznego strukturalizmu ²⁰. Wprowadza więc w swoich pracach rozróżnienie funkcji i formy zjawisk, hierarchii i dynamiki funkcji oraz pojęcie struktury.

Struktura jest całością, która określa sobą charakter swoich elementów, przy czym całość ta jest czymś więcej niż sumą części składowych. „Określona liczba różnorodnych części lub cech faktu czy zjawiska określa strukturę, a jednocześnie współzależność części składowych struktury powoduje, że fakt czy zjawisko zachowuje swoją jedność i tożsamość” ^{20a}.

Bogatyrew, podobnie jak J. Mukařovský w badaniach struktury zjawisk sztuki, za strukturę uważał tylko taki zespół składników, którego wewnętrzna równowaga ma charakter dynamiczny. Jedność owego zespołu ujawnia się poprzez dialektyczne przeciwieństwa, przy czym w przebiegu czasu struktura zachowuje tożsamość, chociaż jej wewnętrzny porządek, współzależność elementów nieustannie się zmienia. Wzajemne stosunki składników, ich hierarchia, wzajemna podrzędność i nadrzędność znajduje się w stanie ciągłych przeobrażeń. Te zaś składniki, które się chwilowo wybijają na plan pierwszy, tworzą strukturę funkcji, nadając decydujący sens strukturze, sens, który zmienia się w wyniku każdorazowego przegrupowania składników ²¹.

Za podstawowy cel badań etnograficznych uważał Bogatyrew zgromadzenie materiału, który mógłby wyjaśnić funkcje poszczególnych zjawisk etnograficznych względem siebie i w ramach całokształtu zjawisk

¹⁹ Publikowane kolejno [w:] *Erfahrungen eines Feldethnographen in Russland und Karpathorussland*, „Slavische Rundschau” 1930, R. 2, s. 1-7 (odbitka); [w:] *Slovenské Miscelanea*, Bratislava 1931, s. 279-282; „Slovenske Pohľady” 1935, R. 51, nr 10, s. 550-558; Turčiansky Sv. Martin 1937, s. 78. II Congrès International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques, Copenhague 1939, s. 343-345; tłum. ros. [w:] *Voprosy teorii*, s. 384-386.

²⁰ Por. rozróżnienia „langue” i „parole” i ich odpowiedników w folklorze w artykule P. Bogatyreva opublikowanym wespół z R. Jakobsonem, *Die Folklore als eine besondere Form der Schaffens*, „Donum Natalicum Schrijnen 3 Mai 1929, Nijmegen-Utrecht 1929, s. 900-913; tłum. ros. [w:] *Voprosy teorii...*, s. 369-382 oraz zgodności P. Bogatyreva z J. Mukařovským. Z psychologów P. Bogatyrev cytuje: K. Koffka, *Die Grundlagen der psychischen Entwicklung*, Osterwieck am Hartz 1921 czy A. J. Temikova, *Poniatije annercencii v psichologii i problema struktury v psichologii povedenja*, „Sbornik Obšč. Ist., Filos. i Socijalnych Nauk pri Permskom Univ.” 1929, t. 3, s. 147.

^{20a} Bogatyrev, *Prispěvek...*, s. 279.

²¹ Por. J. Mukařovský, *O strukturalizmie*, [w:] *Wśród znaków...*, s. 25-26.

(względem systemu). Jakkolwiek pojęcie funkcji było podstawowym dla jego rozważań, Bogatyrew nie precyzuje go nigdzie *explicite*. Zakres tego pojęcia można ustalić jedynie śledząc jego znaczenie w kontekście wywodów autora.

W badaniach etnograficznych, podobnie jak przy badaniu innych faktów społecznych, zdaniem Bogatyrewa, spotykamy się z ogromną wielorakością funkcji, które niekiedy są tak ściśle od siebie zależne, że trudno jest je analizować w oderwaniu jedne od drugich²². Wzorcową analizą ilustrującą założenia i realizację metody funkcjonalnej jest praca Bogatyrewa o funkcjach stroju ludowego na Morawach (Słowacko). Wyróżnia w niej autor funkcje praktyczne stroju (ochrona przed zimmem, przystosowanie do określonego typu pracy itp.), funkcję wiążącą strój z określonym statusem społecznym noszącego, funkcje estetyczne czy regionalne. W szczegółowej analizie społecznych funkcji stroju wyróżnia jeszcze funkcję wyróżniania grupy wieku oraz stanu rodzinnego, ściśle związaną z funkcją moralną, która podkreśla stosunek jednostki do norm moralnych (np. strój przewidziany dla niezameężnych matek), czy funkcję zawodową lub wyznaniową. W rozważaniach szczegółowych stwierdza też, że funkcja estetyczna zazwyczaj tworzy wspólną strukturę z funkcją erotyczną²³.

Jednocześnie w badanym regionie stwierdza występowanie czterech odmian stroju: strój codzienny, świąteczny, okolicznościowy i obrzędowy. W każdej z tych odmian stroju inna funkcja pełni rolę wiodącą, inna jest też wewnętrzna hierarchia funkcji. Np. w stroju świątecznym i okolicznościowym na szczycie hierarchii funkcji, zdaniem Bogatyrewa, znajduje się funkcja wyrażania święta lub okoliczności, następnie estetyczna, dalej obrzędowa, potem funkcja wyrażania narodowego lub regionalnego stroju, pozycji społecznej i praktyczna. W stroju obrzędowym na pierwszym miejscu znajduje się funkcja wyrażania obrzędu, za nią świąteczna i estetyczna, zaś funkcja pozycji społecznej ma w tym stroju stosunkowo niewielkie znaczenie, a w niektórych wypadkach pojedyncze części stroju nie mają żadnego praktycznego znaczenia. Jednocześnie stwierdza, że przy zmianie miejsca funkcji w hierarchii znaczenie jednych słabnie, a inne za to w to miejsce nabierają znaczenia²⁴. Np. w stroju codziennym w porównaniu ze strojem świątecznym wszystkie inne funkcje, oprócz funkcji racjonalnego przystosowania stroju do wymogów pracy oraz ochrony przed zimmem i gorącym, nie grają większej roli²⁵.

Po przeanalizowaniu układu funkcji w strukturze Bogatyrewa stwier-

²² *Príspevek...*, s. 279.

²³ Bogatyrev, *Funkcie...*, s. 27–41.

²⁴ Bogatyrev, *Funkcie...*, s. 13–14.

²⁵ Bogatyrev, *Funkcie...*, s. 55.

dza, że w i o d ą c a f u n k c j a przejawia się również silnie w formie stroju. Np. wyraźnie to widać w szczegółach podkreślających funkcję odświętną stroju. Stąd wyprowadza wniosek, że nie tylko funkcja zależy od formy, ale i forma stroju uzależniona jest od funkcji. Np. kiedy zmiana systemu ekonomicznego powoduje zmianę stroju ludowego, a opór wsi na wpływy miasta jest jeszcze silny, powstaje nowy rodzaj stroju, który jest częścią składową zmieniającej się całej struktury kultury wiejskiej. Gdy struktura ta zmienia się radykalnie, ginie „tradycyjna kultura stroju”, gdyż nowa struktura wymaga nowych form²⁶.

W powyższych rozważaniach nad współzależnością funkcji i formy Bogatyrew nawiązywał do dorobku rosyjskiego etnografa D. K. Zaleni-
na²⁷, czym ujęcie jego odbiegało dość znacznie od analiz klasycznych funkcjonalistów typu np. B. Malinowskiego.

Obok współzależności pojedynczych funkcji, które jako elementy tworzą całość struktury badanej, Bogatyrew wyróżnia jeszcze całościową „funkcję struktury funkcji”. Tę całościową funkcję w wypadku stroju uosabia jego zdaniem pojęcie: „nasz strój”. Własny strój, podobnie jak rodzinna mowa, zdaniem autora, jest najbliższy swoim nosicielom. Ta funkcja struktury funkcji jest najbliższa funkcji regionalistycznej, ale różni się tym, że strój w funkcji regionalistycznej występuje tylko jako przeciwstawienie strojów innych regionów, „nasz” strój jest bliski i bez tego przeciwstawienia, za to posiada silny charakter emocjonalny. Bogatyrew tłumaczy go ścisłym, fizycznym związkiem stroju z jego nosicielem (odbicie tego znajdujemy w magii kontaktowej), a skutkiem tej postawy jest poczucie bliskości w stosunku do wszystkich członków społeczności, którzy noszą ten sam strój.

Zakres tego pojęcia, podobnie jak funkcja i forma stroju, jest zmienny historycznie i różny w różnych środowiskach społecznych i ekologicznych. Bogatyrew zwraca uwagę na to, że postawy emocjonalnej intymności może budzić tylko taka odzież, która ma tendencje trwania w całości lub częściach (np. przy funkcjach religijnych). Odmiennie rzecz się ma z ubiorem podlegającym modzie, szybko się zmieniającym, który nie ma czasu „zrosnąć się” z ciałem jednostki, lub ze „społecznym ciałem” zbiorowości²⁸.

Na zakończenie swych rozważań nad „funkcją struktury funkcji” Bogatyrew zaznacza, że nie zawsze jest ona tożsama z funkcją wiodącą i często nie jest uświadamiana w środowisku badanym²⁹.

²⁶ Bogatyrev, *Funkcie...*, s. 56–58.

²⁷ *Istolkowanie prežitocznych religioznych obriadov*, „Sovetskaja Etnografija” 1934, nr 5, s. 4–5, cyt. za Bogatyrevem, *Funkčno-štrukturalna...*, s. 555.

²⁸ Bogatyrev, *Funkcie...*, s. 58–61.

²⁹ Bogatyrev, *Funkcie...*, s. 62.

W celu wyjaśnienia struktury funkcji badanego faktu należy zdaniem Bogatyrewa, zidentyfikować podstawowe funkcje pełnione przez dane zjawisko, następnie zbadać jak przebiega proces przekształceń jednych funkcji w drugie oraz osłabienie lub wzmoczenie roli poszczególnych funkcji w obrębie systemu. Ponadto należy każdorazowo odpowiedzieć sobie na pytanie, jak dalece zjawisko (zwyczaj) stanowi zamknięty, pełny system. Dając przykład obrzędów weselnych Bogatyrew zwracał uwagę, że nie zawsze stanowią one jednolity system, np. ze względu na funkcje magiczne czy estetyczne. Należy badać, czy, w jakim stopniu i jak systemy te są połączone. Można bowiem założyć, że zwyczaje magiczne i estetyczne mogą tworzyć dwa różne systemy³⁰. Zdaniem Bogatyrewa, szczególnie cenne dla budowania wniosków uogólniających są badania współwystępowania dwóch przeciwstawnych systemów funkcjonalno-strukturalnych, np. religijnych czy etycznych³¹.

Zagadnienia powyższe nabierają szczególnej ostrości przy badaniu wpływów kulturowych, kiedy to ważne jest twierdzenie, czy wpływy ograniczają się do przejęcia pojedynczego elementu kulturowego, czy też łączą się ze zmianami całej struktury. Problematyka ta jest bardzo istotna w badaniach procesów urbanizacji kulturowej wsi³².

Znaczne miejsce w pracach Bogatyrewa zajmują rozważania nad rozwojem, przejmowaniem i zmianą funkcji zjawisk kulturowych, w czym można się również doszukiwać odmienności jego stanowiska w stosunku do funkcjonalnych strukturalistów zachodnioeuropejskich³³.

Bogatyrew stoi na stanowisku, że nowe zjawisko w strukturze kulturowej pojawia się w momencie odpowiedniego rozwoju tej struktury, jej przygotowania do innowacji, która powstaje albo drogą wynalazku, albo przejęcia z innego środowiska. Daje przykłady na to, iż wraz z pogłębieniem się klasowego podziału na wsi morawskiej określone grupy ludności albo modyfikowały swój strój, samodzielnie tworząc jego odrębności, albo przejmowały cały strój lub jego elementy od grup obcych, w tym także i miejskich. Podobnie np. w czasie pogłębienia się walki klasowej na wsi, w wyniku agitacji ideologicznej, pojawiła się potrzeba powstania pieśni opiewających zróżnicowanie i walkę klasową. W nowych warunkach pieśń taką albo tworzy środowisko wiejskie, albo przejmuje z miasta i przerabia, dostosowując do swoich potrzeb.

³⁰ Bogatyrev, *Ethnographische Praxis...*, s. 5.

³¹ Bogatyrev, *Príspevek...*, s. 281.

³² Bogatyrev, *Ethnographische Praxis...*, s. 6.

³³ Por. Z. Szyfelbejn-Sokolewicz, O niektórych ograniczeniach funkcjonalizmu-strukturalizmu w tłumaczeniu zmiany kulturowej, „Etnografia Polska”, t. 13, z. 1, s. 25-42. W każdym razie, wychodząc z badań wsi europejskiej, problematyką zmiany kulturowej interesuje się od początku swych badań prowadzonych metodą funkcjonalno-strukturalną.

Przy okazji powyższej analizy Bogatyrew zwraca uwagę na odmienny czas trwania zjawisk kulturowych w środowisku miejskim i wiejskim. Zastanawiając się nad zjawiskiem wynalazczości stawia hipotezę, że w wyniku różnej siły oddziaływania zbiorowości, grupy na jednostkę, wynalazca w mieście jest często bardziej oryginalny, gdyż realizuje pragnienia nie zawsze powszechnie uświadomione. Odmiennie w środowisku wiejskim. Przy silnej kontroli społecznej poczynań jednostkowych, przy bardziej konserwatywnej postawie, obserwujemy znacznie dłuższy proces oswojania się z nowością i powolność wyboru, a co za tym idzie — znacznie dłuższe, jak to określa Bogatyrew, „życie zjawisk”.

Równocześnie przeciwstawiał się dosłownemu traktowaniu tezy, rozpowszechnionej swego czasu w nauce zwłaszcza niemieckiej, że „lud nie produkuje, lecz tylko reprodukuje”. W oparciu o własne badania doszedł do wniosków przeciwstawnych twierdząc, że w wyniku omówionego wyżej „czasu życia” zjawisk kulturowych, intensywność twórczości kulturowej na wsi jest o wiele silniejsza przy przejmowaniu różnych elementów kultury niż w mieście. Zdaniem Bogatyrewa na wsi tworzy się „intensywniej”. Pod pojęciem intensywności rozumiał, że jakkolwiek w mieście częściej powstają nowości, to przy przejmowaniu obcych wytworów w mniejszym stopniu zmienia się ich funkcja. Na wsi zaś odwrotnie, więcej elementów jest adoptowanych, ale też i głębszym przemianom ulegają ich funkcje³⁴.

Przy badaniu metodą funkcjonalną przejmowania dóbr kultury z jednego środowiska do drugiego, a zwłaszcza przy badaniu „opadających dóbr kulturowych” (*gesunkenen Kulturgutes*)³⁵, czyli przejmowanie dóbr kultury elitarnej przez środowiska ludowe, zdaniem Bogatyrewa, należy w pierwszym rzędzie zainteresować się tym, czy dobra te zachowują w nowym środowisku swą pierwotną funkcję. Np. przy przejmowaniu ubioru miejskiego należy stwierdzić, czy przejście nastąpiło ze względów estetycznych, czy wykształciło się z pragnienia upodobania się mieszkańców wsi do miast. Dalej należy stwierdzić, czy dominującą w nowym układzie jest funkcja estetyczna, czy naśladowcza. Odnośnie wpływu pojęć, np. estetycznych środowisk elitarnych na kulturę ludową, Bogatyrew podnosi wagę badania tych elementów, których główną funkcją w obu środowiskach jest ta sama funkcja estetyczna. Badając nową lub przekształconą funkcję przejętego elementu w nowym układzie, należy zawsze zbadać w jakim stosunku znajduje się ona do pozostałych elementów zastanego układu³⁶.

³⁴ Bogatyrev, *Funkčno-štrukturalna...*, s. 550–551.

³⁵ Por. K. Dobrowolski, *Trzy studia z teorii kultury ludowej*, [w:] *Studia nad życiem społecznym i kulturą*, Wrocław 1966, s. 112.

³⁶ *Ethnographische Praxis...*, s. 6.

Analizując procesy zmiany kulturowej i przejmowania elementów kultury Bogatyrew wprowadza rozróżnienie faktów kulturowych ze względu na stopień ich upowszechnienia w środowisku badanym: wyróżnia fakty *a k t y w n o - i p a s y w n o - k o l e k t y w n e*.

Fakty aktywno-kolektywne są znane, praktykowane i reprodukowane przez całą zbiorowość, w której występują. Fakty pasywno-kolektywne są znane i akceptowane również przez całą zbiorowość, jednakże praktykowane są tylko przez część zbiorowości (np. praktyki magiczne, umiejętności rękodzielnicze), albo są produktem ludzi czy ośrodków przemysłowych spoza wsi³⁷.

W związku z procesem trwania zjawisk kulturowych za przykładem teorii językowej de Saussure'a, wprowadza rozróżnienie faktów produkcyjnych i nieprodukcyjnych. Do produkcyjnych zalicza np. obrzędy praktykowane z pełną świadomością ich charakteru obrzędowego, zaś do nieprodukcyjnych takie, które — chociaż praktykowane — nie są w pełni rozumiane i które w większości wypadków giną, zapomniane wraz z odchodzącą generacją³⁸. Zdaniem Bogatyrewa, tylko fakty produkcyjne zdolne są przekształcić się, zmieniać swoją funkcję i przystosowywać się do nowych okoliczności. Ilustracją przekształceń „produkcyjnych” zwyczajów agrarnych są dla Bogatyrewa wspomniane już wyniki badań nad zmianą funkcji choinki bożenarodzeniowej. Choinka przejęta przez ludność wiejską od inteligencji miejskiej zmieniła swą funkcję z estetycznej na magiczno-religijną. Ozdobiona stoi w izbie od Bożego Narodzenia do Trzech Króli, następnie, poświęcona przez duchownego, używana jest do rozmaitych praktyk magicznych (okadzania drzew owocowych, poganiania bydła przy pierwszej orce itp.)³⁹.

Wyróżniając trzy rodzaje działań magicznych: akcje magiczne umotywowane, w których działający ma świadomość celowości działania zgodną z prawami magii (zgodność działania i skutku), akcji magicznej nieumotywowanej, to jest takiej, w której działający nie wie, dlaczego akcja wykonywana ma spowodować określony skutek, tylko wierzy w jej skuteczność, oraz akcji magicznej przekształconej w grę lub zabawę, która jest tłumaczona racjonalnie, Bogatyrew stwierdza, że akcja magiczna umotywowana jest akcją aktywną, mogącą spowodować inne akcje produkcyjne. W okresie braku motywacji staje się nieprodukcyjna, ska-

³⁷ Bogatyrev, *Voprosy...*, s. 384–385.

³⁸ Bogatyrev, *Voprosy...*, s. 385. Podział ten w swej istocie nawiązuje do przeprowadzonej dziesięć lat wcześniej klasyfikacji działań magicznych podzielonych na „umotywowane” i „nieumotywowane”: Bogatyrev, *Actes...*, s. 23–27.

³⁹ *Der Weihnachtsbaum in der Ostslowakei. Zur frage der strukturellen Erforschung des Funktionswandels Fakten*, „*Germanoslavica*” Praha 1932–1933, t. 2, s. 254–258; tłum. ros. Bogatyrev, *Voprosy...*, s. 387–392.

zana z reguły na zapomnienie, natomiast przekształcona w grę lub zabawę nabiera znowu aktywności. (W tym miejscu trzeba nadmienić, że powyżej wymienione przekształcenia nie muszą być bynajmniej trzema kolejnymi etapami jednokierunkowego procesu)⁴⁰.

Przy studiowaniu zmian zachodzących w kulturze ludowej Bogatyrew wiele uwagi poświęcił obserwacji mechanizmu społeczno-psychologicznego będącego motorem przemian. Zwracał uwagę na postawy grup przodujących w procesie przemian, takich jak młodzież i osoby słabiej związane ze społecznością wioskową. Podkreślał wpływ dezintegracji (*roztržidenia*) społeczności miejscowych na wzmożenie procesu przemian. Analizował proces kształtowania motywacji uzasadniających akceptację zmiany. Charakteryzuje się on, zdaniem Bogatyrewa, podkreśleniem negatywnych stron odrzucanego elementu, które — uprzednio znane — nie budziły krytyki, oraz rozbudowywaniem motywacji podkreślających pozytywne strony podjętych decyzji przez przypisywanie przejmowanym elementom walorów, np. gospodarczych (tańsze), praktycznych (wygodniejsze, sprawne), czy estetycznych (ładniejsze), co nie zawsze jest w pełni uzasadnione⁴¹.

Badanie faktów etnograficznych od strony zmiany ich funkcji może rzucić światło na szereg zjawisk dotąd niewyjaśnionych naukowo, między innymi może, zdaniem Bogatyrewa, wyjaśnić powody zmiany kulturowej. Porównując funkcje jakie pełnił strój ludowy u Wielkorusów i na Morawach, Bogatyrew próbuje wyjaśnić różne zanikania stroju w tych dwóch środowiskach kulturowych. Analizuje więc zmieniające się funkcje stroju ludowego w XVIII i XIX w. odmienne w obu krajach, aby następnie zestawiając je z odmienną sytuacją polityczną i odmiennym stosunkiem oraz dystansem dzielącym kulturę miejską od wiejskiej przedstawić hipotezę tłumaczącą. W rozważaniach tych podkreśla dialektyczne znaczenie w procesie przemian zarówno środowiska „dającego”, jak i „biorącego”⁴².

Pisząc o badaniu przejmowania faktów kulturowych Bogatyrew przestrzegał przed powierzchowną rejestracją samego faktu przejęcia. Rejestr taki bez pokazania funkcji tych faktów w nowym środowisku daje fałszywy, niepełny obraz struktury kulturowej badanego środowiska. Poznanie dogłębne wszystkich elementów w strukturze jest konieczne dla poprawnego prowadzenia tak rozpowszechnionych w etnologii badań porównawczych. Wiodącą dyrektywę tych badań musi być porówny-

⁴⁰ Bogatyrev, *Actes...*, s. 23–27.

⁴¹ Bogatyrev, *Prřspěvek...*, s. 280. Por. Th. M. Newcomb, R. H. Turner, Ph. E. Converse, *Psychologia społeczna*, Warszawa 1970, s. 41–67.

⁴² Bogatyrev, *Funkcie...*, s. 23–27.

wanie zjawisk kulturowych występujących w podobnych strukturach, w podobnych funkcjach. Badacz musi być bardzo ostrożny przy badaniu funkcjonalnych analogii, gdyż zarówno forma jak i funkcja zjawisk kulturowych znajdują się w stałym rozwoju, w dialektycznych przeciwieństwach. Zwyczaj, które dziś mają podobne funkcje, mogły w przeszłości, w innej strukturze kulturowej, pełnić odmienne funkcje; np. w dwóch wsiach obrzęd weselny pełni przede wszystkim funkcje estetyczne, a przed pięćdziesięciu laty w jednej dominować mogła jego funkcja magiczna, a w drugiej regionalistyczna. Nie należy również zapominać, że forma wpływa zawsze na funkcje i odwrotnie, co w badaniu przemian trzeba zawsze mieć na uwadze⁴³.

Badanie synchroniczne, „statyczne”, ludowych obyczajów, obrzędów i zabiegów magicznych pokazuje, że mamy do czynienia ze stałymi zmianami zarówno f o r m y jak i f u n k c j i tych etnograficznych faktów, koniecznym więc jest badanie zarówno synchronii, jak i diachronii. W opiniach swoich Bogatyrew powołał się m. in. na prace A. N. Wesołowskiego, który zwracał uwagę na względność pojęcia przeżytku (*survivals*). „W rzeczywistości nie ma przeżytków, albowiem wszystko, co odpowiada jakiejś potrzebie życia, istnieje w rzeczywistości”⁴⁴. Bogatyrew nawoływał więc w latach 20-tych do badania żywych wówczas obrzędów w przekonaniu, że tym samym naukowa etnografia, pokazując współczesność, gromadzi materiały dla historii.

Podnosząc rolę i znaczenie badań „statycznych” dostrzega jednocześnie stałą zmienność zjawisk kulturowych, w związku z tym — zdając sobie sprawę ze względności pojęcia synchronii — nie używa więc tego terminu zastępując je określeniem „badania statycznego”. Zgodnie z tradycją polskiego słownictwa etnograficznego można by powiedzieć, że mają to być badania określonego stanu w określonym czasie⁴⁵.

Omówienie myśli metodycznej Bogatyrewa byłoby niepełne, gdyby nie podkreślić semiologicznego nurtu jego prac. W analizie funkcjonalno-strukturalnej P. Bogatyrew wyróżniał bowiem dwie płaszczyzny: funkcje odnoszące się do faktu kulturowego jako „rzeczy”, i funkcje odnoszące się do różnych dziedzin, które fakt ten jako „znak”

⁴³ Bogatyrev, *Funkčno-štrukturalna...*, s. 550–551. Por. również uwagi wstępne: Bogatyrev, *Actes...*, s. 2–9.

⁴⁴ A. N. Vesolovskij, *Iz istorii epiteta*, „Sobranie Sočinenij” 1923, t. 1, cyt. za Bogatyrevem, *Actes...*, s. 11.

⁴⁵ P. Bogatyrew odwołuje się do stwierdzenia F. de Saussure'a z jego *Cours de linguistique générale*, Paris 1916, s. 145, że „w praktyce stan języka nie jest punktem, lecz okresem czasu więcej lub mniej długiego, w którym suma zachodzących modyfikacji jest możliwie mała”, cyt. za Bogatyrevem, *Actes...* s. 9.

pokazuje⁴⁶. Niekiedy przedmiot jest jak gdyby w czystej formie rzeczą, a kiedy indziej znakiem. Najczęściej spotykamy ściśle strukturalne zespolenie rzeczy i znaku w jednym przedmiocie (zjawisku). Tę wzajemność rozpatrywał Bogatyrew szczegółowo, m.in. na przykładzie stroju. Gdy badamy funkcje stroju widzimy, że poszczególne funkcje jego są w stosunku do niego raz rzeczami, a raz znakami. Ze wszystkich analizowanych funkcji stroju w całości jedynie funkcja praktyczna i częściowo estetyczna odnoszą się do stroju jako do rzeczy. Inne funkcje jednocześnie odnoszą się do stroju-rzeczy i do innych dziedzin, które strój pokazuje. Np. funkcja stroju świątecznego jest blisko związana z samym strojem, wyraża, że strój ma być zrobiony z drogiego materiału, że ma być piękny, a jednocześnie drogi materiał wskazuje nie tylko strój świąteczny, ale służy ku temu, żeby pokazać, że dziś jest święto, a nie dzień codzienny. To samo odnosi się do funkcji stroju będącego wykładnikiem pozycji społecznej. Odzienie z drogiego materiału noszą bogaci, ale jednocześnie bogaty strój pokazuje społeczną pozycję noszącego strój. W niektórych przypadkach strój może być czystym znakiem — np. mundur wojskowego.

Ażeby móc zrozumieć wszystkie funkcje faktu (zjawiska) kulturowego musimy się nauczyć czytać sens tych znaków, gdyż struktura funkcji czyni każde zjawisko kulturowe zarówno przedmiotem jak znakiem⁴⁷.

Zagadnienie semiologicznej funkcji zjawisk kulturowych rozwinął Bogatyrew najszerszej w swych studiach z dziedziny teatru, wychodzących swą problematyką poza ścisły zakres zainteresowań etnograficznych. Dla etnografa szczególnie cenne są jego rozważania nad odmiennością odbioru teatru kukielkowego szeroko występującego w kulturze ludowej w zestawieniu z teatrem żywego aktora⁴⁸. W pozostałych pracach analizował teatr ludowy jako przejaw sztuki w ogóle, jednocześnie podkreślając jego etnograficzne osobliwości. Pokazywał związki teatru ludowego z ludowymi obrzędami i obyczajami. W książce o czeskim i słowackim teatrze ludowym analizował wielofunkcyjność przedstawienia dramatycznego, jego strukturę i współzależność oddzielnych elementów⁴⁹. Ponadto wspomnieć trzeba o jego ostatnich pracach o zawoła-

⁴⁶ Pojęcia *znak* używał w sensie szeroko przyjętym jako: właściwy *znak*, *symbol*, *sygnał*. W sformułowaniach odwoływał się do prac: D. Čiževskij, *Etika a logika*, „Naučné trudy Russkogo Narodnogo Universiteta v Prage” 1931 t. 6, oraz V. N. Vołošinov, *Slovo, jeho socjalnaja funkcija*, „Literaturna učeba” 1930, nr 5.

⁴⁷ Bogatyrev, *Funkcie...*, s. 44–49.

⁴⁸ P. Bogatyrev, *Prispevok k skumanju divadelnych znakov*, „Slovenské šmery” 1937–38, R. 5, s. 238–246.

⁴⁹ Por. *Narodny teatr Čechov i Slovakov*, [w:] *Voprosy teorii...*, s. 11–166.

niach handlarzy⁵⁰ lub artykuł o semantyce i funkcji wiejskiej etykiety⁵¹, niestety znanych nam tylko z not bibliograficznych.

Jak już wspomniano na początku, P. Bogatyrew przywiązywał ogromną wagę do prowadzenia i wypracowania założeń metodycznych badań terenowych, które uważał za podstawę działalności etnografa. Był nie tylko teoretykiem, ale i praktykiem. Twierdził, że tylko związek pracy badawczej z pracą terenową daje możliwość dogłębnego poznania ludowej twórczości i kultury.

Wyróżniał dwa typy pracy terenowej: zbieranie informacji o występowaniu pojedynczych zjawisk i faktów etnograficznych dla celów rejestracyjnych (np. zbieranie materiałów do kartowania), które jego zdaniem mogą podejmować mniej doświadczeni, nawet lokalni zbieracze, oraz właściwe badania mające na celu gromadzenie materiałów celem wyjaśniania obserwowanych zjawisk w kategoriach postulowanej metody naukowej⁵².

Odnosnie procesu zbierania informacji („materiałów terenowych”) zwracał uwagę na potrzebę rozróżniania danych uzyskanych w procesie obserwacji oraz wypowiedzi uzyskanych od członków badanych zbiorowości, przy czym zalecał weryfikowanie wzajemne informacji uzyskiwanych tymi dwoma drogami.

W poglądach na metodę obserwacji zachowań indywidualnych, zgodnie z dominującymi wówczas poglądami M. Levy-Bruhla, podkreślał „wielką różnicę mentalności badacza i podmiotu obserwacji” — w czym widział znaczne ograniczenie tej metody. Co prawda dostrzegał, iż różnice te nie są tak wielkie w wypadku wieśniaka europejskiego, jak w zetknięciu się z przedstawicielami świata pozaeuropejskiego, zwłaszcza „człowieka prymitywnego”, jednakże stwierdzał, że „wizja życia i faktów” u tych pierwszych jest również w dużym stopniu odmienna od mentalności badacza⁵³. Problem ten, jakkolwiek dziś naświetlamy go odmiennie, w dalszym ciągu jest istotny w procesie badawczym.

Bogatyrew zwracał uwagę na wpływ, jaki „środowisko”, „kolektyw”, wywiera na „wyobrażenia indywidualne” jednostki. W związku z tym np. przy badaniu zwyczajów zalecał poznawanie biografii informatorów, ażeby można było stwierdzić, do jakiego stopnia poglądy ich związane są każdorazowo z poglądami „całego kolektywu”. Szczególną uwagę

---

⁵⁰ *Ausrufe von Austrägen und Wandernhau der Haudwerkern als Reklamenzeichen*, [w:] *Beiträge zur Sprachwissenschaft, Volkskunde und Literaturforschung*. Wolfgang Steinitz zum 60. Geburtstag am 28 Februar 1965, Berlin 1965, s. 61–73.

⁵¹ *Semantika i funkcija selskogo etiketa*, [w:] *Tezisy dokladov IV Letnej školy po vtoričnym modelirujuščim sistemam*, Tartu 1970, s. 67–71.

⁵² Bogatyrev, *Ethnographische...*, s. 5–7.

⁵³ Bogatyrev, *Actes...*, s. 151–152.

zwracał na konieczność ustalenia ruchliwości społecznej informatorów⁵⁴. Manifestacją uwagi, jaką przywiązywał do osoby informatora, było podawanie przy informacjach terenowych nie tylko miejscowości, skąd pochodziły dane, ale i nazwiska osoby informującej⁵⁵.

Zagadnienia zależności wyobrażeń jednostkowych od wyobrażeń kolektywnych zostały szeroko rozpracowane przez Bogatyrewa w jego rozważaniach nad zbiorową i indywidualną twórczością⁵⁶. Wpływ zbiorowości rozumiał nie tylko jako proces uzupełniania i przetwarzania anonimowego dzieła, lecz w zależnościach głębszych, w warunkach i wpływie środowiska, w którym żyje twórca, w społecznych warunkach bytu oraz w systemie wyobrażeń i potrzeb grupy, do której należy. Do problematyki tej wrócił w jednej z ostatnich swoich prac w referacie wygłoszonym na VII Międzynarodowym Kongresie Nauk Antropologicznych i Etnologicznych w Moskwie w 1964⁵⁷.

W tym miejscu można zaznaczyć, że — zdaniem Bogatyrewa — metoda funkcjonalna w etnografii nie tylko na nowo naświetla materiał badany, lecz rozwiązuje dyskutowany problem przedmiotu badań etnograficznych. Podczas gdy dla badacza badającego wyłącznie powstanie i rozwój stroju ludowego koniecznym jest występowanie tego stroju, to przy badaniu funkcjonalnym wiejskiej odzieży funkcja jej będzie mogła być przedmiotem badań nawet wtedy, gdy utożsami się ona całkowicie z odzieżą miejską. Bogatyrew daje przykład badania kaloszy, które upowszechniły się na wsi rosyjskiej jeszcze przed I wojną światową. Wiodącą funkcję kaloszy w mieście była funkcja praktyczna ochrony przed wilgocią i błotem, zaś na wsi stała się nią funkcja estetyczna, gdyż kalosze były noszone również w dni świąteczne i pogodne. Ich funkcja była taka sama jak np. ozdobnych kierpców w stroju tradycyjnym⁵⁸, można więc z podobnych pozycji ją analizować.

Na zakończenie należy stwierdzić, że jakkolwiek Bogatyrew nigdzie tego wprost nie formułuje, to jednak linię podziału między zainteresowaniami etnografii i socjologii widzi w podziale pól badawczych: etnografa badającego kulturę społeczności wiejskich i socjologa badającego społeczności miejskie i wielkie populacje⁵⁹ — można by go więc uznać za bliskiego pozycji antropologa w szerokim tego słowa znaczeniu.

Gdy jednak zastanowimy się nad jego miejscem w dorobku etnologii

⁵⁴ Bogatyrev, *Ethnographische...*, s. 6.

⁵⁵ Por. *Actes magiques...*, Paris 1929.

⁵⁶ M. in. w pracy *Folklor jako forma twórczości*, wyd. 1929.

⁵⁷ *Tradicija i improvizacija v narodnom tvorčestve*, [w:] *Voprosy teorii...*, s. 393–400.

⁵⁸ Bogatyrev, *Funkcie...*, s. 62–63.

⁵⁹ Por. Bogatyrev, *Funkcie...*, s. 63.

światowej, należy podkreślić oryginalne cechy jego twórczości, a przede wszystkim jej wielostronność. Stosując bowiem metodę funkcjonalną nie ograniczają się do tłumaczenia wszystkich zjawisk kulturowych jedynie przez mechanizmy psychologiczne i socjologiczne. W proponowanym rozróżnieniu faktów aktywnych i nieaktywnych, produktywnych i nieproduktywnych można dopatrywać się próby wyeksponowania aspektu „czysto” kulturowego, jakkolwiek i to rozróżnienie sprowadza się do sposobu interpretowania faktu kulturowego przez działającego człowieka. Badanie funkcji semantycznej zjawisk kulturowych, rozróżnienie płaszczyzny „rzeczy” i „znaków” pozwala Bogatyrewowi na uwzględnianie w jednakowym stopniu analizy zarówno formy jak funkcji obserwowanych zjawisk, co zgodne jest z tradycjami etnologii pojmowanej jako część historii kultury. Wyraźne traktowanie badań „statycznych” jako pewnego etapu badań diachronicznych, zbliża Bogatyrewa do dzisiejszego stanowiska badawczego. Stąd też wydaje się, że zapoznanie się z dorobkiem tego autora i zweryfikowanie niektórych jego twierdzeń może być bardzo cenne w poszukiwaniach dróg etnologii europejskiej⁶⁰.

B. KOPCZYŃSKA-JAWORSKA

FUNCTIONAL-STRUCTURAL METHOD IN ETHNOGRAPHICAL RESEARCH
OF P. BOGATYREW

(Summary)

Having presented the scholarly biography of P. Bogatyrew (1893–1971), the author discusses the methodical principles of his research works in the field of ethnography.

The author begins with the discussion of the initial principles of the functional-structural method according to the formulations of P. Bogatyrew; the notion of structure and function, the position of function in structure, the notion of “leading” function and “structure of function” are being discussed successively. Then the author passes on to the analysis of Bogatyrew’s indications concerning the procedure of research, his views on the problem of cultural alteration (development, succession and changes of function of cultural phenomena), his views on the problems of creative or reproductive character of folk culture, on distinguishing the

---

⁶⁰ Por. dyskusję w czasopiśmie „Ethnologia Europaea” oraz obrady I Kongresu etnologii europejskiej w Paryżu w 1971 r.

active and passive facts in respect to their origin and the degree of dissemination in the tested environment, and, finally the productive and unproductive facts from the point of view of their duration and further modifications.

The author discusses also P. Bogatyrew's views on the form versus function relations of cultural phenomena and his considerations concerning the semiological function of cultural phenomena. The paper concludes with the presentation of P. Bogatyrew's comments on the principles of methodics of the field work.